

*Ks. JANUSZ SZULIST*

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

## ROLA ZWIĄZKÓW ZAWODOWYCH W KSZTAŁTOWANIU ŚWIADOMOŚCI SOLIDARNOŚCI SPOŁECZNEJ OBYWATELI

Związki zawodowe są elementem systemów społecznych w aspekcie miejsca pracy, państwa oraz społeczności światowej. Zasadę istnienia związków zawodowych stanowi ochrona pracy, określanej mianem powinności wobec różnych podmiotów ukierunkowanych na rozwój jednostkowy i społeczny<sup>1</sup>. Z powinności moralnej pracy wynikają uprawnienia ludzi wykonujących właściwe sobie zawody<sup>2</sup>. Zachowanie praw pracowniczych jest ochroną godności człowieka<sup>3</sup>, gdyż osoba jako podmiot pracy posiada nienaruszalny status w ramach całego porządku stworzenia i Odkupienia<sup>4</sup>. Wolność, a także możliwość rozwoju – chociażby w zakresie humanizacji świata – stanowią specyficznie ludzkie własności, czy nawet zdolności. Związki zawodowe funkcjonują jako skutek wolności człowieka, który wykonuje określoną pracę. Jednocześnie uczestniczą w rozwoju osób oraz wspólnot, oczywiście przy założeniu solidarnego charakteru więzi międzyludzkich. Zależności natury społecznej są intensyfikowane na skutek pracy (lub też na skutek upowszechniania dostępu do owoców pracy), co przekłada się na wzrost obopólnej odpowiedzialności pomiędzy pracownikami, jak też odpowiedzialności za kształt instytucji społecznych służących człowiekowi<sup>5</sup>. Przedmiot niniejszego

<sup>1</sup> Zakres moralnej powinności pracy w następujący sposób opisuje św. Jan Paweł II w encyklice *Laborem exercens*: „Człowiek powinien pracować zarówno ze względu na nakaz Stwórcy, jak też ze względu na swoje własne człowieczeństwo, którego utrzymanie i rozwój domaga się pracy. Powinien człowiek pracować ze względu na bliźnich, zwłaszcza ze względu na swoją rodzinę, ale także ze względu na społeczeństwo, do którego należy, na naród, którego jest synem czy córką, ze względu na całą rodzinę ludzką, której jest członkiem, będąc dziedzicem pracy pokoleń, a zarazem współtwórcą przyszłości tych, którzy po nim nastaną w kolei dziejów”. LE 16.

<sup>2</sup> Por. tamże.

<sup>3</sup> Por. KDK 15.

<sup>4</sup> Por. LE 24-27.

<sup>5</sup> Por. M. Chomątowska, *Nauka społeczna Kościoła a gospodarka społeczna*, „Ekonomia Społeczna”, nr 3/2013, s. 71-74.

artykułu stanowi, w odwołaniu do nauczania społecznego Kościoła, rola związków zawodowych w procesie kształtowania solidarnych więzi w społeczeństwie. Współcześnie owo społeczeństwo staje przed wyzwaniem, jakim jest atomizacja relacji, stymulowana przez ideologię skrajnego liberalizmu.

### 1. JEDNOŚĆ SPOŁECZNA W KONTEKŚCIE DZIAŁALNOŚCI ZWIĄZKOWEJ

Dokumenty nauczania społecznego Kościoła, dotyczące kwestii robotniczej, ukazują podziały jako zasadniczy skutek niesprawiedliwości, uniemożliwiający w efekcie urzeczywistnienie postulatów dobra wspólnego, w którym pracownicy – chociażby za sprawą wypracowywanego dochodu – posiadają zasadniczy udział. Jan XXIII następująco charakteryzuje zjawisko niesprawiedliwych podziałów w świecie pracy: „Wielka gorycz przenika nasze serce, gdy przed oczyma naszymi staje niezmiernie smutny widok ogromnej rzeszy robotników, którzy w wielu krajach, a nawet na rozległych kontynentach, otrzymują tak niskie wynagrodzenie za pracę, że i oni sami, i ich rodziny muszą żyć w warunkach materialnych najzupełniej sprzecznych z ludzką godnością”<sup>6</sup>. Powodem sygnalizowanej przez Papieża niesprawiedliwości są zapóźnienia w transferze wysoko rozwiniętych technologii, zwiększających efektywność i jednocześnie zysk z produkcji<sup>7</sup>. Przyczyny owej niesprawiedliwości mogą znajdować się jednak również w samym miejscu pracy, w formie wyzysku ze strony przedsiębiorców, właścicieli lub zarządców środków produkcji, co akcentował Leon XIII we wstępie do *Rerum novarum*<sup>8</sup>. Niesprawiedliwość generująca podziały społeczne posiada źródło nie tylko w relacji do środków produkcji czy w stosunku do przedsiębiorców, wśród których zanikł szacunek dla pracownika jako osoby o niepodważalnej godności. Źródłem tejże niesprawiedliwości jest niekiedy także nieodpowiedzialna polityka państwa (znajdującego się w stanie pokoju). Władza, nakładając różnego rodzaju obciążenia w formie podatków, danin itp., zawłaszcza znaczącą część wypracowanego zysku, skutkując niedolą pracowników, którym odebrana zostaje możliwość godziwego bytowania<sup>9</sup>.

<sup>6</sup> MeM 68.

<sup>7</sup> Por. tamże.

<sup>8</sup> Niesprawiedliwość ze strony właścicieli środków produkcji, wpędzającą robotników w stan skrajnego ubóstwa, następująco charakteryzuje Leon XIII w *Rerum novarum*: „W ostatnim wieku zniszczono stare stowarzyszenia rękodzielników, nie dając im w zamian żadnej ochrony; urzędnicy i prawa państwowe pozbawiono tradycyjnego wpływu religii; i tak robotnicy osamotnieni i bezbronni ujrzeni się z czasem wydanymi na łup nieludzkości panów i nieokielzanej chciwości współzawodników”. RN 2.

<sup>9</sup> Por. MeM 69.

Podziały społeczne hamują lub wręcz uniemożliwiają rozwój, w którym partycypują ludzie pracy, zmierzając ku coraz wyższej jedności. Tego typu podziały kolidują ze zjawiskiem współzależności właściwym zasadzie solidarności<sup>10</sup>. W przypadku sytuacji w miejscu pracy owa współzależność posiada wiele różnorodnych płaszczyzn opisu. Pierwszą płaszczyzną współzależności jest jedność właściwa wspólnotom – przy założeniu, iż przedsiębiorstwo bądź zakład w pierwszej kolejności stanowi wspólnotę osób. Solidarność społeczna to konieczny warunek, czy nawet przejaw, jedności. Troska o każdego człowieka, bez względu na specyfikę aktualnego zaangażowania, najskuteczniej konsoliduje wspólnoty na poziomie zależności międzyosobowych. Związek pomiędzy solidarnością społeczną a wzrastającą jednością, dotyczący statusu ludzi pracy, akcentują ojcowie soborowi w Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*: „Świątą rzeczą dla wszystkich niech będzie zaliczenie solidarności społecznej do szczególnie ważnych obowiązków współczesnego człowieka oraz jej przestrzeganie. Im bardziej bowiem jednoczy się świat, tym wyraźniej obowiązki ludzi wykraczają poza poszczególne ugrupowania i powoli rozciągają się na cały świat”<sup>11</sup>. Jedność wspólnot jest nieodłącznie związana z wzajemnym uznaniem nienaruszalności godności osobowej oraz praw człowieka<sup>12</sup>. Umocnienie jedności wspólnotowej, jak też potwierdzenie jej istnienia, wyraża się w postępowaniu według cnót i zasad moralności chrześcijańskiej<sup>13</sup>, które posiadają źródło w Trójjedynym Bogu, stanowiącym absolutnie doskonałą wspólnotę Osób – o najwyższej jedności<sup>14</sup>. W kontekście jedności wspólnot, realizowanej na poziomie natury osobowej, wskazuje się na kluczowy postulat, iż jedność danej wspólnoty nie powinna kolidować z jednością i uczestnictwem w innych wspólnotach. Owa prawidłowość dotyczy w sposób szczególny wspólnot naturalnych, takich jak rodzina czy naród. Wykonywanie określonego zawodu nie może więc odbywać się kosztem wypełniania obowiązków rodzinnych<sup>15</sup> czy zobowiązań

<sup>10</sup> Por. SRS 39-40.

<sup>11</sup> KDK 30.

<sup>12</sup> Por. W. Osiatyński, *Prawa człowieka i ich granice*, Znak, Kraków 2011, s. 301-303.

<sup>13</sup> Por. KDK 30.

<sup>14</sup> Por. KKK 257-258.

<sup>15</sup> Por. LE 10.

W adhortacji apostolskiej *Familiaris consortio* św. Jan Paweł II prezentuje zależności pomiędzy poszczególnymi podmiotami społecznymi, przyjmując na punkt odniesienia fundamentalne znaczenie rodziny dla integralnego rozwoju osób i wspólnot. Specyfikę odniesień wewnątrzspołecznych determinuje zasada pomocniczości. „Z pewnością rodzina i społeczeństwo uzupełniają się w funkcji obrony i rozwoju dobra wszystkich ludzi i każdego człowieka. Jednak społeczeństwo, a mówiąc ściślej państwo, winno uznać, że rodzina jest ‘społecznością cieszącą się własnym i pierwotnym prawem’, a zatem, że jest ściśle zobowiązane do przestrzegania w odniesieniu do rodziny zasady pomocniczości. Państwo, w myśl tej zasady, nie może i nie powinno pozbawiać rodziny takich zadań, które równie dobrze może ona wypełnić sama, lub w ramach dobrowolnego zrzeczenia rodzin; powinno natomiast popierać w sposób pozytywny i jak najbardziej pobudzać

patriotycznych, szczególnie w obliczu zagrożenia suwerenności narodu lub państwa<sup>16</sup>.

Kolejną płaszczyzną współzależności, umożliwiającej zdefiniowanie postulatów jedności w wymiarze wspólnotowym bądź społecznym, jest związek pomiędzy pracą a kapitałem. Św. Jan Paweł II, w kontekście tradycji nauczania społecznego Kościoła, określił jako błędne koncepcje rozdzielające pracę od kapitału, w wyniku czego stosunki społeczne są interpretowane tylko i wyłącznie w kontekście materializmu jako jedynie słusznej ideologii. Encyklika *Laborem exercens* zawiera więc krytykę socjalizmu<sup>17</sup>, jak też kapitalizmu<sup>18</sup>. Mając na celu niejako przezwyciężenie jednostronności interpretacji pracy i kapitału, autorzy *Kompendium nauki społecznej Kościoła* przywołują koncepcję tzw. „nowej organizacji pracy”. Owa koncepcja artykułuje istotowy związek pomiędzy pracą wykonywaną przez człowieka a kapitałem, który stanowią przykładowo środki produkcji: „Nowa organizacja, w której wiedza liczy się bardziej niż sama własność środków produkcji, świadczy w konkretny sposób, że praca – ze względu na swój podmiotowy charakter – stanowi tytuł do uczestnictwa: konieczne jest odwołanie się do świadomości, aby ocenić właściwe miejsce pracy w procesie produkcji i znaleźć sposób uczestnictwa odpowiadający podmiotowości pracy w specyfice różnych, konkretnych sytuacji”<sup>19</sup>. W analizie kwestii społecznej dokonuje się wyraźnego rozróżnienia pomiędzy podmiotowym a przedmiotowym aspektem pracy. Uprawnienia właściwe podmiotowi i ugruntowane na jego godności osobowej (wywodzone również od praw człowieka<sup>20</sup>) posiadają zawsze pierwszeństwo przed aspektem przedmiotowym<sup>21</sup>. Współzależność pracy i kapitału jest więc zhierarchizowana, przyjmując za punkt wyjścia przesłanki personalizmu, chroniące w każdym śro-

---

odpowiedzialną ich inicjatywę. Władze publiczne przekonane o tym, że dobro rodziny stanowi wartość niezastąpioną i nieodzowną we wspólnocie obywateli, winny czynić wszystko co możliwe celem zabezpieczenia wszelkiej pomocy – gospodarczej, społecznej, pedagogicznej, politycznej, kulturalnej – niezbędnej do tego, ażeby rodziny mogły w sposób ludzki sprostać swoim odpowiedzialnym zadaniom”. FC 45.

<sup>16</sup> Por. LE 10.

<sup>17</sup> Por. tamże, 11.

<sup>18</sup> Por. tamże, 7.

<sup>19</sup> KNSK 281.

<sup>20</sup> Por. LE 16.

<sup>21</sup> Pierwszeństwo aspektu podmiotowego pracy, sytuowanego przed przedmiotowym, następująco charakteryzuje św. Jan Paweł II w *Laborem exercens*: „(...) pierwszą podstawą wartości pracy jest sam człowiek – jej podmiot. Wiąże się z tym od razu bardzo ważny wniosek natury etycznej: o ile prawdą jest, że człowiek jest przeznaczony i powołany do pracy, to jednak nade wszystko praca jest ‘dla człowieka’, a nie człowiek ‘dla pracy’. We wniosku tym dochodzi prawidłowo do głosu pierwszeństwo podmiotowego znaczenia pracy przed przedmiotowym. W tym sposobie rozumienia, zakładając, że różne prace spełniane przez ludzi mogą mieć większą lub mniejszą wartość przedmiotową, trzeba jednak podkreślić, że każda z nich mierzy się nade wszystko miarą godności samego podmiotu pracy, czyli osoby: człowieka, który ją spełnia”. Tamże, 6.

dowisku człowieka, powołanego do integralnego rozwoju w porządku przyrodzonym i nadprzyrodzonym. Przypominanie o właściwym łańdźcie w miejscu pracy, w sensie pierwszeństwa osoby przed kapitałem, stanowi rozwiązanie współczesnej kwestii społecznej<sup>22</sup>. Zaangażowanie związków zawodowych w zachowanie tak rozumianego porządku jest w gruncie rzeczy kształtowaniem nowych form solidarności, warunkowanych bezpośrednio wyjątkowością natury osobowej, jak też specyfiką doczesnego porządku stworzenia<sup>23</sup>.

Trzecią płaszczyzną współzależności, ukierunkowanej na coraz intensywniejszą jedność, jest stosunek pracy do państwa. Kluczowe znaczenie posiada w tym aspekcie sfera socjalna, związana z aktywnością zawodową i niezwykle istotna dla polityki państwa. Reprezentantami interesu pracowniczego są najczęściej związki zawodowe, które posiadają zdolność skutecznego realizowania właściwego etosu obrony praw ludzi pracy. Znaczenie państwa w zakresie likwidacji niesprawiedliwości generującej podziały społeczne zostało najdobitniej zdefiniowane w pierwszej encyklice społecznej, *Rerum novarum* Leona XIII: „(...) kierownicy państw winni naprzód rozwinąć ogólną i powszechną działalność za pośrednictwem systemu praw i urzędzeń, to jest starać się, aby sam ustrój i zarząd państwa sprzyjał dobrobytowi, tak powszechnemu jak jednostkowemu. Jest to zadaniem sztuki rządzenia i właściwym obowiązkiem władz państwowych. Tym zaś, co ten dobrobyt powszechny narodu tworzy, są: moralne obyczaje, życie rodzinne oparte na podstawach prawa i ładu, poszanowanie religii i sprawiedliwości, umiarkowanie w ustanawianiu, a sprawiedliwość w rozdzielaniu ciężarów publicznych, rozwój przemysłu i handlu, rozkwit rolnictwa, i inne tego rodzaju środki, które tym lepsze i szczęśliwsze zapewniają warunki życia obywatelom, im większy wykazują postęp”<sup>24</sup>. Zaangażowanie państwa w sferę socjalną dotyczy nade wszystko ukształtowania takiego rynku pracy, który nie tylko w jak najwyższym stopniu będzie wolny od zjawiska bezrobocia, ale także będzie gwarantował godziwość warunków zatrudnienia<sup>25</sup>. Pracownik nie może zostać zredukowany tylko do roli narzędzia, postrzeganego na równi z innymi elementami systemu produkcji<sup>26</sup>. Troska o rynek pracy w kontekście współczesnych uwarunkowań – głównie w zakresie prawa do pracy – często przekracza możliwości pojedynczych państw<sup>27</sup>. Stąd też pojawia się konieczność współpracy międzynarodowej w ramach spo-

<sup>22</sup> Por. S. Fel, *Spoleczno-etyczny wymiar pracy ludzkiej*, w: *Katolicka nauka społeczna. Podstawowe zagadnienia z życia gospodarczego*, red. J. Kupny, S. Fel, Księgarnia św. Jacka, Katowice 2003, s. 31-32.

<sup>23</sup> Por. LE 8.

<sup>24</sup> RN 26.

<sup>25</sup> Por. KNSK 291.

<sup>26</sup> Por. LE 7.

<sup>27</sup> Por. Z. Dach, *Przemiany współczesnych rynków pracy*, „Zeszyty Naukowe. Polskie Towarzystwo Ekonomiczne” 2008, nr 6, s. 250-252.

łeczności światowej, zarówno w kontekście walki z bezrobociem, jak też w procesie podwyższania jakości miejsca pracy<sup>28</sup>. Gospodarkę cechuje współcześnie coraz większy stopień współzależności, który jest wprost warunkowany mobilnością poziomą jednostek<sup>29</sup>. Stymulowanie wzrostu gospodarczego poprzez humanizację miejsc pracy posiada również reakcję zwrotną. Odpowiedni, czyli sprawiedliwy dochód z tytułu pracy podnosi stopień zaangażowania obywatelskiego w sprawy społeczne i polityczne według cnoty odpowiedzialności, która w zasadniczym stopniu stymuluje solidarne odniesienia<sup>30</sup>. Związki zawodowe pełnią w ramach owej obustronnej wymiany: państwo – rynek pracy, obywatele – instytucje państwa, rolę pośrednika, uskuteczniającego jednostkowe aspiracje i jednocześnie będącego partnerem dla instytucji władzy<sup>31</sup>.

## 2. ZAKRES AKTYWNOŚCI ZWIĄZKOWEJ W KSZTAŁTOWANIU SOLIDARNEGO SPOŁECZEŃSTWA

Aktywność związków zawodowych obejmuje szerokie spektrum działania. Organizacje zawodowe są ukierunkowane nie tylko na obronę praw ludzi pracy, ale na szeroko rozumianą działalność prospołeczną, zmierzającą do kształtowania postaw konsolidujących społeczeństwo<sup>32</sup>. W spektrum aktywności związkowej znajdują się zarówno inicjatywy o charakterze negatywnym, w sensie walki z niesprawiedliwością niszczącą tkankę społeczną<sup>33</sup>, jak też działania o charakterze pozytywnym czy też artykułującym specyfikę natury i powołanie człowieka, realizowane również w miejscu pracy, zmierzające do ukształtowania prawdziwie humanizujących i solidarnych więzi<sup>34</sup>.

Pierwszą formą aktywności związków zawodowych, co nawiązuje do początku tychże organizacji, jest obrona praw ludzi pracy, nade wszystko w obliczu wyzysku ze strony przedsiębiorców. Zniewolenie ludzi pracy poprzez narzucanie niesprawiedliwych (tzn. wprost naruszających godność osobową robotników) warunków miało miejsce szczególnie w dobie skrajnego liberalizmu. Przypomina o tym św. Jan Paweł II w encyklice *Laborem exercens*, w kontekście rozważań nad

<sup>28</sup> Por. KNSK 292.

<sup>29</sup> Por. A. Surdej, *Współzależność gospodarcza a narodowe państwo dobrobytu*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie” 2008, nr 791, s. 36-37.

<sup>30</sup> Por. LE 17.

<sup>31</sup> Por. W. Łużyński, *Struktury pośrednie pomiędzy jednostką ludzką a państwem w nauczaniu społecznym Kościoła*, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2008, s. 313-315.

<sup>32</sup> Por. F. Kampka, *Istota i zadania związków zawodowych w świetle dokumentów społecznych Kościoła*, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1990, s. 174-175.

<sup>33</sup> Por. LE 11.

<sup>34</sup> Por. A. Zadroga, *Ekonomia społeczna i nauczanie społeczne Kościoła. Wzajemne implikacje aksjologiczne*, „Roczniki Teologii Moralnej” 2009, t. 1, s. 218-219.

różnicą pomiędzy cechami rzemieślniczymi jako formami pierwotnych organizacji zawodowych a nowożytnymi związkami zawodowymi: „(...) nowożytne związki zawodowe wyrosły na podstawie walki pracowników, świata pracy, a przede wszystkim robotników przemysłowych o ich słuszne uprawnienia w stosunku do posiadaczy środków produkcji. Zadaniem ich w związku z tym pozostaje obrona bytowych interesów ludzi pracy we wszystkich dziedzinach, w których dochodzą do głosu uprawnienia tych ostatnich. Doświadczenie historyczne poucza, że organizacje tego typu są nieodzownym składnikiem życia społecznego, zwłaszcza w nowoczesnych społeczeństwach uprzemysłowionych”<sup>35</sup>. Głównym przedmiotem zaangażowania związków zawodowych jest ochrona praw ludzi pracy bez względu na rodzaj wykonywanej profesji. Związki zawodowe mają bowiem rację bytu nie tylko w przemyśle, ale także w rolnictwie, sektorze usług, instytucjach publicznych itd.<sup>36</sup> Wszędzie tam, gdzie jest wykonywana praca, człowiek winien mieć zagwarantowaną ochronę w zakresie godziwości pracy, a w efekcie również wolności w realizacji właściwego osobie powołania do doskonalenia się poprzez pracę w wymiarze jednostkowym i społecznym<sup>37</sup>. Nauczanie św. Jana Pawła II wpisuje się w tradycję Drugiego Soboru Watykańskiego. Ojcowie soborowi akcentują, iż wobec różnego rodzaju współczesnych wyzwań winno dominować przede wszystkim nastawienie pozytywne, czyli zdefiniowanie praw i określenie kierunku doskonalenia<sup>38</sup>. Natomiast Leon XIII, jako papież przedsoborowy, opisując „społeczne zadania organizacji zawodowych”, rozpoczyna analizę roli związków zawodowych od scharakteryzowania skali niesprawiedliwości<sup>39</sup>, a nie od omówienia ludzkiego powołania realizowanego poprzez pracę, mającego w dalszej kolejności umacniać powszechne poczucie sprawiedliwości<sup>40</sup>.

Działalność związków zawodowych w zakresie obrony praw ludzi pracy jest wpisana w szeroko rozumianą służbę dobru wspólnemu<sup>41</sup>. W tym zakresie jawi się wspólny obszar dla zaangażowania organizacji pracowniczych i poszczególnych agend państwa. Wykazywane przez rządzących zainteresowanie sprawami

<sup>35</sup> LE 20.

<sup>36</sup> Por. tamże.

<sup>37</sup> Por. M. Seweryński, *Godność pracy człowieka w świetle nauki społecznej Kościoła*, „Nauka – Etyka – Wiara” 2011, s. 330-332.

<sup>38</sup> Por. KDK 82.

<sup>39</sup> „W końcu pracodawca i pracownicy sami wiele mogą uczynić w tej sprawie, mianowicie za pośrednictwem tych urzędów, które pomagają potrzebującym, i klasy społeczne do siebie zbliżają. Należą tu towarzystwa wzajemnej pomocy, różne instytucje powstałe z inicjatywy prywatnej, które mają na celu zabezpieczyć pracowników, ich wdowy i sieroty w razie śmierci, choroby lub wypadku nieszczęśliwego, stowarzyszenia opiekujące się młodzieżą obojga płci i starszymi. Naczelne jednak miejsce zajmują związki pracowników, które prawie wszystkie te działania obejmują”. RN 36.

<sup>40</sup> Por. KNSK 201.

<sup>41</sup> Por. KDK 26.

socjalnymi następująco charakteryzuje Leon XIII w encyklice *Rerum novarum*: „W interesie tak dobra publicznego, jak prywatnego, leży, ażeby panowały pokój i zgoda; aby całe życie kierowane było przykazaniami Boskimi i prawami natury; aby życie rodzinne opierało się na poszanowaniu ładu i na czci dla religii; aby tak w życiu prywatnym, jak publicznym kwitła pełna moralność; aby święcie przestrzegano sprawiedliwości i by nikt nie krzywdził bliźniego bezkarnie; aby wreszcie mężne rosły pokolenia ku podporze państwa, a, jeśli zajdzie potrzeba, i ku jego obronie”<sup>42</sup>. Ludzkie warunki pracy zwiększają nie tylko poziom satysfakcji, ale nade wszystko mobilizują do zwiększania efektywności pracy, dzięki czemu jest generowany coraz większy zysk, z którego część przejmują państwo, przykładowo w formie podatków<sup>43</sup>. Sprawne funkcjonowanie gospodarki przekłada się bezpośrednio na jakość życia publicznego, w pewnej mierze organizowanego przez wspólnoty polityczne<sup>44</sup>. Co istotne, wsparcie ze strony państwa oraz działalność związków zawodowych dotyczy współcześnie zarówno respektowania pojedynczych praw, jak też zespołu uprawnień przypisanych takim grupom, jak dzieci<sup>45</sup>, kobiety<sup>46</sup>, niepełnosprawni<sup>47</sup>, migranci<sup>48</sup>, rolnicy<sup>49</sup> itd. Respektowanie tychże zespołów praw, przyporządkowanych grupom społecznym, bezpośrednio warunkuje pokój, w którego szerzenie są zaangażowane bez wątpienia organizacje związkowe<sup>50</sup>.

Kolejną formę aktywności związków zawodowych w kwestii kształtowania solidarnego społeczeństwa stanowi uczestnictwo i organizacja strajków<sup>51</sup>. Prawo do tworzenia związków zawodowych oraz prawo do strajku łączą się wzajemnie w aspekcie grupowego protestu przeciwko niesprawiedliwości w miejscu pracy<sup>52</sup>. W encyklice *Laborem exercens* zostały przywołane następujące uwarunkowania podejmowania strajków: „Pracownicy powinni (...) mieć zapewnione prawo do strajków, bez osobistych sankcji karnych za uczestnictwo w nich. Przyznając, że jest to środek uprawniony, trzeba równocześnie podkreślić, że strajk pozostaje poniekąd środkiem ostatecznym. Nie można go nadużywać”<sup>53</sup>. Nauczanie spo-

<sup>42</sup> Por. RN 29.

<sup>43</sup> Por. J. Wiemeyer, *Podatki jako problem etyczno-moralny*, w: *Katolicka nauka społeczna. Podstawowe zagadnienia z życia gospodarczego*, red. J. Kupny, S. Fel, Księgarnia św. Jacka, Katowice 2003, s. 178-179.

<sup>44</sup> Por. CV 43.

<sup>45</sup> Por. RN 33.

<sup>46</sup> Por. tamże.

<sup>47</sup> Por. LE 22.

<sup>48</sup> Por. tamże, 23.

<sup>49</sup> Por. tamże, 21.

<sup>50</sup> Por. KDK 67.

<sup>51</sup> Por. LE 20.

<sup>52</sup> Por. F. Kampka, dz. cyt., s. 236.

<sup>53</sup> LE 20.



łeczne Kościoła w kwestii strajków jako formy protestów pracowniczych<sup>54</sup> kładzie nacisk na dwie znamienne kwestie. Po pierwsze, strajk jest ostatecznym rozwiązaniem, możliwym do zastosowania w sytuacji, kiedy wszelkie mediacje czy ustalenia nie odnoszą skutku. Niedopuszczalne są więc okoliczności, w ramach których pierwszym działaniem podczas strajku jest protest, mający na celu wywarcie nieproporcjonalnej presji w konfrontacji pomiędzy pracownikami a pracodawcami bez uwzględnienia dobra ludzi pracy<sup>55</sup>. Współcześnie w coraz większej ilości krajów funkcjonują regulacje, zgodnie z którymi legalny strajk wymaga w pierwszej kolejności spełnienia serii uwarunkowań formalnoprawnych. Natomiast otwarty protest jako forma nacisku jest rozwiązaniem ostatecznym, możliwym do zastosowania dopiero po wyczerpaniu innych dopuszczalnych prawem rozwiązań<sup>56</sup>. W przeciwnym razie – tzn. przy niespełnieniu uwarunkowań formalnoprawnych – strajk staje się nielegalny. Podjęcie w takiej sytuacji strajku jest traktowane jako odstąpienie od stosunku pracy przez pracowników<sup>57</sup>. Druga kwestia dotyczy zakazu zaangażowania politycznego związków zawodowych, w tym nade wszystko wykorzystywania strajku jako narzędzia w walce o władzę. Natura związków zawodowych wyklucza obecność organizacji w działaniach zmierzających do objęcia władzy w danej społeczności. Etos związków zawodowych jest ukierunkowany na zupełnie odmienny cel, a mianowicie na ochronę praw ludzi pracy oraz w efekcie na przewyżnianie wszelkich form niesprawiedliwości w świecie<sup>58</sup>. Aktywna obecność związków zawodowych w życiu politycznym – w sensie optowania za określonym ugrupowaniem politycznym – skutkuje utratą wiarygodności, co oznacza realny spadek poparcia społecznego. Związki zawodowe bez wystarczającego zaplecza społecznego przestają pełnić rolę skutecznego narzędzia w walce o prawa ludzi pracy<sup>59</sup>.

Ostatnią formą zaangażowania związków zawodowych w kształtowanie solidarnego społeczeństwa jest inicjowanie szeroko rozumianego procesu wychowawczego. Ów proces kształtuje postawy nie tylko w wymiarze środowiska pracy, ale także relacje społeczne w ogólności, eksponując pracę jako akt człowieka w procesie doskonalenia jednostkowego i wspólnotowego. „Otwierają się wielorakie możliwości w działaniu organizacji związkowych [w zakresie zachowania pod-

<sup>54</sup> Franciszek Kampka przywołuje szeroką typologię strajków. Punktem wyjścia dla przywołanych podziałów jest rozróżnienie pomiędzy strajkami pierwotnymi jako samodzielnymi oraz strajkami wtórnymi jako aktami solidaryzowania się z innymi grupami. Por. F. Kampka, dz. cyt., s. 236.

<sup>55</sup> Por. LE 20.

<sup>56</sup> Por. M. Suchorabski, *Kiedy strajk jest zgodny z prawem, a co grozi pracownikom, gdy jest on nielegalny?*, w: <http://serwis.gazetaprawna.pl/praca-i-kariera/artykuly/777596.prawo-do-legalnego-strajku-konsekwencje-wziecia-udzialu-nielegalnym-strajku.html> (8.8.2018).

<sup>57</sup> Por. LE 20.

<sup>58</sup> Por. MeM 36.

<sup>59</sup> Por. J. Pater, *Prawa ludzi pracy w nauczaniu Kościoła*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 10(2001), s. 115-117.

miotowości pracy – J.S.], i to również w działaniu o charakterze oświatowym, wychowawczym i samowychowawczym. Zasłużona jest praca uczelni w rodzaju tak zwanych uniwersytetów robotniczych lub ludowych, programów i kursów formacyjnych, które ten właśnie kierunek działalności rozwijały i nadal starają się rozwijać. Stale należy dążyć do tego, ażeby dzięki działalności swoich związków pracownik mógł nie tylko więcej ‘mieć’, ale przede wszystkim bardziej ‘być’: pełniej urzeczywistnić pod każdym względem swe człowieczeństwo<sup>60</sup>. Wychowawcza funkcja związków zawodowych jest nieodłącznie związana z określoną aksjologią. Punkt wyjścia tejże aksjologii stanowi wartość życia, które poprzez działanie człowieka – w tym również pracę – winno być przynależane przy całej świadomości stwórczej i zbawczej zależności od Boga<sup>61</sup>. Co istotne, relacja ze Stwórcą nie podważa wolności jednostkowej, rozumianej chociażby jako prawo do samostanowienia<sup>62</sup>. Więzy duchowe, do których podtrzymywania i inicjowania jest zdolny człowiek, określają głębię istnienia, pozostającą w ciągłej łączności z wymiarem moralnym i etycznym rzeczywistości<sup>63</sup>. Urzeczywistnianie wartości czy też postępowanie według zasad wyraża się w porządkowaniu świata, odpowiadającemu woli Bożej, a także w powołaniu człowieka ufundowanego na egzystencji. Całe stworzenie ukierunkowane jest na integralny rozwój w ramach dynamiki odniesień doczesnych i nadprzyrodzonych. Dobra materialne, będące elementami składowymi środowiska pracy, pełnią rolę narzędziową, o czym wspominał św. Jan Paweł II w encyklice *Sollicitudo rei socialis*: „Zło nie polega na ‘mieć’ jako takim, ale na takim ‘posiadaniu’, które nie uwzględnia jakości i uporządkowanej hierarchii posiadanych dóbr. Jakości i hierarchii, które płyną z podporządkowania dóbr i dysponowania nimi ‘byciem’ człowieka i jego prawdziwemu powołaniu”<sup>64</sup>. Zasadniczym powołaniem człowieka jest „wyrażanie swojego człowieczeństwa” w istnieniu. Tego typu postępowanie ma miejsce w pracy, a ściślej w zakresie podmiotowej aktywności zawodowej. W odniesieniu do pracy konieczne jest więc kultywowanie wartości takich jak dobro, prawda czy miłość, konkretyzowanych w wolności, rozumności bądź solidarności<sup>65</sup>. Wykonywanie pracy w zakresie koncepcji promowanej przez związki zawodowe winno być zatem humanizowaniem świata<sup>66</sup>, co przynależy do szeroko rozumianego procesu wychowawczego. W owym procesie zasadniczą rolę odgrywa świadectwo życia ludzi

---

<sup>60</sup> LE 20.

<sup>61</sup> Por. EV 31.

<sup>62</sup> Por. KDK 31-32.

<sup>63</sup> Por. SRS 28.

<sup>64</sup> Tamże.

<sup>65</sup> Por. LE 6.

<sup>66</sup> Por. B. Bombała, *Od humanizacji i strukturalizacji pracy do upelnomocnienia pracowników – aspekt etyczny*, „Annales. Etyka w Życiu Gospodarczym”, t. 14, nr 1, s. 68.

pracy, a także rodzin, nadających aksjologiczny profil sferze socjalnej odniesień państwowych<sup>67</sup>.

Zadania wychowawcze realizowane w ramach związków zawodowych dotyczą nie tylko kwestii aksjologiczno-moralnych, ale także zwiększania woli partycypacji w życiu społecznym. Organizacje związkowe przyczyniają się więc do kształtowania odpowiedzialności za siebie nawzajem, jak też za wspólnoty, stanowiące naturalne środowisko życia człowieka<sup>68</sup>. Ludzkość doświadczyła teje odpowiedzialności, na co zwraca uwagę św. Jan Paweł II w *Laborem exercens*, w konfrontacji z kwestią robotniczą, inicjującą niezwykle intensywną wolę współdziałania: „Kwestia ta [tzn. kwestia robotnicza – J. S.] – razem z problemami, które się z nią łączą – stała się źródłem słusznej reakcji społecznej, wyzwoliła wielki zryw solidarności pomiędzy ludźmi pracy, a przede wszystkim pomiędzy pracownikami przemysłu”<sup>69</sup>. Odpowiedzialność społeczna stanowi istotny wkład w dobro wspólne. Integralny rozwój w ramach społeczności jest więc możliwy przy uwzględnieniu szacunku dla godności osobowej i praw człowieka<sup>70</sup>, by w ten sposób każdy bez wyjątku artykułował właściwe sobie zadania, wpisane w Boży porządek stworzenia<sup>71</sup>.

## ZAKOŃCZENIE

Postępująca świadomość praw człowieka, w tym również prawa do pracy, nie wykluczyła tendencji lub wprost działań, w wyniku których są ograniczane bądź nawet lekceważone uprawnienia pracowników. W ten sposób niszczona jest godność samej pracy, jak też humanizujący charakter środowiska pracy. Związki zawodowe, których etos stanowi obrona praw ludzi pracy, poprzez swoje zaangażowanie w pierwszej kolejności wskazują na ponadczasową jedność, będącą bezpośrednim zastosowaniem w praktyce zasady solidarności. Społeczne współdziałanie, chroniące ostatecznie robotników przed niesprawiedliwością, dotyczy

<sup>67</sup> Por. M. Królicza, *Wychowanie przez pracę i do pracy w przedszkolu – odkrywanie wartości pracy przez najmłodszych*, „Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce” 3-4/2010, s. 33.

Specyfikę świadectwa głoszonego przez chrześcijan akcentuje papież Franciszek w adhortacji *Evangelii gaudium*, odnosząc się do współczesnej kwestii społecznej: „Nam, chrześcijanom, zasada ta mówi również o całości albo integralności Ewangelii, którą Kościół nam przekazuje i posyła nas, byśmy ją głosili. Jej pełne bogactwo obejmuje profesorów uniwersytetu i robotników, przedsiębiorców i artystów. ‘Mistyka ludowa’ na swój sposób przyjmuje całą Ewangelię i wciela ją w formy modlitwy, braterstwa, sprawiedliwości, walki i święta. Dobrą Nowiną jest radość Ojca, który nie chce, aby się zatracił któryś z Jego najmniejszych”. EG 237.

<sup>68</sup> Por. F. Kampka, dz. cyt., s. 175.

<sup>69</sup> LE 8.

<sup>70</sup> Por. PP 19.

<sup>71</sup> Por. KKK 303-304.

konkretnie trzech płaszczyzn, w ramach których zachodzi relacja współzależności. Pierwszą taką płaszczyzną jest występujące w miejscu pracy doświadczenie wspólnoty, w ramach której najpełniej realizuje się proces humanizacji. Drugą płaszczyznę stanowi zależność pracy od kapitału. W nauczaniu społecznym wciąż przywoływana jest zasada pierwszeństwa pracy jako sposobu rozwiązania współczesnej kwestii społecznej. Trzecia płaszczyzna dotyczy zależności świata pracy od państwa. Troska o sferę socjalną stanowi bezpośredni wkład w dobro wspólne. Z proklamowania wskazanej jedności – w ramach społeczeństwa – wynikają konkretne działania związkowe. Cel tychże działań stanowi ochrona praw ludzi pracy, przyporządkowana kształtowaniu poczucia ponadczasowej solidarności, w kontekście jedności rodzaju ludzkiego. Pierwszym tego typu działaniem jest zaangażowanie w sprawiedliwość społeczną. Oznacza ona nie tylko ochronę podmiotowości robotniczej, ale nade wszystko wskazuje na potrzebę kształtowania porządku, w ramach którego aspekt podmiotowy pracy będzie usytuowany przed przedmiotowym (w kontekście dobra wspólnego, mającego z natury powszechny charakter). Drugie działanie związków zawodowych stanowi organizacja strajku jako formy protestu. Niepodejmowanie pracy lub świadome ograniczanie aktywności zawodowej jest zawsze rozwiązaniem ostatecznym i z natury niepolitycznym. Wsparcie społeczne motywuje do bezkompromisowej ochrony ludzkich uwarunkowań w miejscu pracy. Trzecim działaniem związków zawodowych jest szeroko rozumiana działalność wychowawcza, która zmierza do prezentacji godziwości pracy w społeczeństwach rozwijających się integralnie. Mając na uwadze powyższe przesłanki, należy stwierdzić, iż promowanie solidarności przez związki zawodowe jest w istocie zagwarantowaniem nienaruszalności godności osobowej i praw człowieka.

### **Bibliografia**

Benedykt XVI, *Encyklika „Caritas in veritate”*, Editrice Vaticana, Watykan 2009.

Bombała B., *Od humanizacji i strukturalizacji pracy do upelnomocnienia pracowników – aspekt etyczny*, „Annales. Etyka w Życiu Gospodarczym”, t. 14, nr 1, s. 67-81.

Chomałowska M., *Nauka społeczna Kościoła a gospodarka społeczna*, „Ekonomia Społeczna”, nr 3/2013, s. 67-79.

Dach Z., *Przemiany współczesnych rynków pracy*, „Zeszyty Naukowe. Polskie Towarzystwo Ekonomiczne” 2008, nr 6, s. 249-263.

Fel S., *Społeczno-etyczny wymiar pracy ludzkiej*, w: *Katolicka nauka społeczna. Podstawowe zagadnienia z życia gospodarczego*, red. J. Kupny, S. Fel, Księgarnia św. Jacka, Katowice 2003, s. 25-54.

Franciszek, *Adhortacja apostolska „Evangelii gaudium”*, Editrice Vaticana, Watykan 2013.

Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska „Familiaris consortio”*, Editrice Vaticana, Watykan 1981.

Jan Paweł II, *Encyklika „Evangelium vitae”*, Editrice Vaticana, Watykan 1995.

Jan Paweł II, *Encyklika „Laborem exercens”*, Editrice Vaticana, Watykan 1981.

Jan Paweł II, *Encyklika „Sollicitudo rei socialis”*, Editrice Vaticana, Watykan 1987.

Jan XXIII, *Encyklika „Mater et magistra”*, Editrice Vaticana, Watykan 1961.

Kampka F., *Istota i zadania związków zawodowych w świetle dokumentów społecznych Kościoła*, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1990.

*Katechizm Kościoła Katolickiego*, Pallottinum, Poznań 2009.

*Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje. Nowe tłumaczenie*, Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

Królica M., *Wychowanie przez pracę i do pracy w przedszkolu – odkrywanie wartości pracy przez najmłodszych*, „Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce” 3-4/2010, s. 29-43.

Leon XIII, *Encyklika „Rerum novarum”*, Editrice Vaticana, Watykan 1891.

Łużyński W., *Struktury pośrednie pomiędzy jednostką ludzką a państwem w nauczaniu społecznym Kościoła*, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2008.

Osiatyński W., *Prawa człowieka i ich granice*, Znak, Kraków 2011.

Papieska Rada „Iustitia et Pax”, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, Wydawnictwo „Jedność”, Kielce 2005.

Pater J., *Prawa ludzi pracy w nauczaniu Kościoła*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 10(2001), s. 115-122.

Paweł VI, *Encyklika „Populorum progressio”*, Editrice Vaticana, Watykan 1967.

Seweryński M., *Godność pracy człowieka w świetle nauki społecznej Kościoła*, „Nauka – Etyka – Wiara” 2011, s. 329-336.

Suchorabski M., *Kiedy strajk jest zgodny z prawem, a co grozi pracownikom, gdy jest on nielegalny?*, w: <http://serwisy.gazetaprawna.pl/praca-i-kariera/artykuly/777596.prawo-do-legalnego-strajku-konsekwencje-wziecia-udzialu-nielegalnym-strajku.html> (8.8.2018).

Surdej A., *Współzależność gospodarcza a narodowe państwo dobrobytu*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie” 2008, nr 791, s. 32-53.

Wiemeyer J., *Podatki jako problem etyczno-moralny*, w: *Katolicka nauka społeczna. Podstawowe zagadnienia z życia gospodarczego*, red. J. Kupny, S. Fel, Księgarnia św. Jacka, Katowice 2003, s. 178-201.

Zadroga A., *Ekonomia społeczna i nauczanie społeczne Kościoła. Wzajemne implikacje aksjologiczne*, „Roczniki Teologii Moralnej” 2009, t. 1, s. 213-229.

### Streszczenie

W nauczaniu społecznym Kościoła jest przywołane prawo do związków zawodowych, których misję stanowi obrona praw ludzi pracy. Zaangażowanie organizacji związkowych prowadzi do podnoszenia świadomości solidarności w ramach współzależności wspólnotowych, odniesienia pracy do kapitału oraz stosunku państwa do szeroko rozumianej sfery socjalnej. Postulowana solidarność przybiera w działalności związkowej konkretne kształty. Pierwszym działaniem jest promowanie podmiotowego aspektu pracy. Drugą formą aktywności jest organizowanie strajków. Trzecim i ostatnim działaniem jest inicjowanie procesu wychowawczego, podkreślającego godziwość pracy. W artykule wykorzystano elementy nauczania społecznego Kościoła, począwszy od dokumentów Leona XIII.

**Słowa kluczowe:** *związki zawodowe, solidarność, strajk, pracownik, prawa ludzi pracy, wychowanie, nauczanie społeczne Kościoła*

### The Role of Trade Unions in Forming Citizens' Social Solidarity Awareness

#### Summary

According to the Social Doctrine of the Church the employees have a right to associate in trade unions in order to defend their interests. The activity of the trade unions increases the social solidarity awareness which manifests itself in the communal interactions, the relationship between the capital and the labour as well as the state engagement in the welfare policies. This solidarity is put into practice among the members of the trade unions. First of all, they promote the subjective concept of labour. They also organise strikes. Finally they educate people about the dignity of work. This article makes references to selected documents of the Social Doctrine of the Church, starting with the magisterium of Pope Leo XIII.

**Keywords:** *trade unions, solidarity, strike, employee, employee's rights, upbringing, Social Doctrine of the Church*